

СИМВОЛІКА ТА ОБРАЗНА СТРУКТУРА РОМАНУ «ТАЄМНИЙ САД» Ф. Г. БЕРНЕТ*

У статті зроблено спробу проаналізувати особливості символіки та образної структури прозового твору «Таємний сад» Ф. Г. Бернет, а також розглянути домінуючі стилістичні прийоми, використані авторкою в названому романі.

Ключові слова: проза Ф. Г. Бернет, стилістичні фігури, символізм, символ, образна структура.

Hlushchak N. Symbols and Image-Structure of the novel «The Secret Garden» by F. H. Burnett. This article is an attempt to analyze the peculiarities of symbols and image-structure of the work «The Secret Garden» by F. H. Burnett and to outline the dominant stylistic approaches used by the author in this novel.

Key words: prose of F. H. Burnett, stylistic figures, symbolism, symbol, image-structure.

Глушак Н. Символика и образная структура романа «Таинственный сад» Ф. Г. Бернет. В статье сделана попытка проанализировать особенности символики и образной структуры произведения «Таинственный сад» Ф. Г. Бернет, а также рассмотреть доминантные стилистические приемы, использованные автором в данном романе.

Ключевые слова: проза Ф. Г. Бернет, стилистические фигуры, символизм, символ, образная структура.

Постановка проблеми. Сутність дитячої літератури проступає у відображенні мікро- та макросвіту дитини, тобто того, що її оточує. Йдеться про органічну складову загальної літератури зі всіма властивими їй атрибутами. При цьому вона орієнтована на зацікавлення реципієнта-дитини. Відтак література для дітей має художню специфіку, що відповідає дитячій психології. Першорядні функції даної літератури – давати дитині естетичне задоволення і сприяти формуванню її особистості [6, 4]. Таким чином, властивими рисами будь-якого твору для дітей є: а) образність, б) доступність лексики і сприймання, в) врахування вікових особливостей читача, г) наявність дидактичних мотивів, д) повчальність, е) емоційність, є) своєрідність інтонації, ж) яскравість. У цьому аспекті варто увиразнити ілюстративність матеріалу, а також його оптимістичність у поєднанні з драматизмом [7, 1].

Дитяча література – відмінний приклад жанру, в якому присутні ясна і очевидна кореляція між змістом і формою. Разом з текстом тут нерідко подаються ілюстрації, що зображають події твору [14, 4]. Беручи до уваги той факт, що манера письма Ф. Г. Бернет вирізняється самобутнім набором певних мовних і стилістичних особливостей, постає необхідність у їх поглибленому вивченні.

Головним завданням даної статті є аналіз символів та образів роману «Таємний сад», а також висвітлення засобів використання розмаїтих стилістичних фігур з метою передачі складних ідей у простій для дитячої аудиторії формі.

Аналіз дослідження. В українському літературознавстві питання про особливості художньої світобудови класика англійської дитячої літератури Френсіс Годжсон Бернет (1849 – 1924) досі залишається нерозкритим. У цьому аспекті важливим є той факт, що

2010 року видавництво «Свічадо» опублікувало її найбільш репрезентативні прозові тексти «Маленький лорд Фонтлерой» («Little Lord Fauntleroy», 1886) і «Таємний сад» («The Secret Garden», 1911) у перекладі Наталки Римської. Відтак український реципієнт, передовсім дитячої літератури, отримав змогу ознайомитися зі самотнім мистецьким світом Ф.Г. Бернет. Проте слід констатувати: наявні літературознавчі джерела, присвячені творчості письменниці, недостатні для системного осмислення її прози [9, 1]. Саме тому твори англійської письменниці спонукають перекладачів, мовознавців і літературознавців до глибшого вивчення художньої спадщини Ф. Г. Бернет.

Мета статті – проаналізувати роль символів та образів роману «Таємний сад» Ф.Г.Бернет, а також розглянути домінуючі стилістичні прийоми, використані авторкою у знаковому в її доробку творі. Поставлена мета зумовлює розкриття наступних завдань:

- 1) визначити роль та суть символів і художніх образів роману «Таємний сад»;
- 2) розглянути домінуючі стилістичні прийоми, використані письменницею в даному романі.

Виклад основного матеріалу. Ф. Г. Бернет народилася 1849 року в англійському місті Манчестер. Значну частину свого життя письменниця провела у Сполучених Штатах Америки. Проте зв'язків із Батьківщиною Ф.Г. Бернет не поривала ніколи. Як зазначають дослідники життя та творчості авторки, чи не найбільшим її зацікавленням в Англії був маєток Мейтем Хол, в якому вона мешкала від 1897 до 1908 рр., завзято займаючись садівництвом. З цього захоплення бере свій початок найбільш поцінований нині роман «Таємний сад» Ф. Г. Бернет [16, 15].

Роман «Таємний сад» Ф.Г. Бернет написаний у відповідності до канонів даного літературного жанру. Слід зазначити: роман (*франц. roman – романський*) – найбільш поширений у XVIII – XX ст. епічний жанровий різновид, місткий за обсягом, складний за будовою прозовий (рідше віршований) епічний твір; у ньому широко охоплені життєві події, глибоко розкривається історія формування характерів цілої низки персонажів. Головними структурними елементами роману є розповідь та творений нею уявний світ у просторі й часі, населений персонажами, наповнений подіями, укладеними в сюжет. Крім оповіді (виклад від першої особи) або розповіді (виклад від третьої особи), роману властива пряма мова персонажів у вигляді діалогів, монологів, описи, авторські відступи [8, 593].

У прозовому творі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет умістила декілька різновидів роману: пригодницький, виховання і соціально-психологічний. Адаже полотно насичене незвичайними подіями з несподіваними сюжетними поворотами. Примітна також динаміка розгортання сюжету. Для названого роману характерні атмосфера таємничості й загадковості, ситуації припущення й розгадування [8, 598]. У свою чергу, важливу роль відіграє психологічне, моральне й соціальне формування особистості героя, що є основою роману виховання [3, 1]. Крім того, в складних життєвих ситуаціях розкриваються багатогранні характери героїв з усім розмаїттям їхнього психологічного функціонування в контексті соціального середовища [8, 599]. Таким чином, Ф. Г. Бернет продемонструвала необмежені можливості жанру роману на рівні створення характерів.

Роман «Таємний сад» Ф. Г. Бернет опубліковано 1911 року. Твір наповнений метафорами і символікою, які навчають духовного росту і зцілення. Символи увиразнені в дітях, які страждають від зневаги, відмови та емоційної самотності. Вони ображаються на своїх батьків, залишаються без друзів, в яких мали б знайти розраду. Діти стають роздратованими, невдячними і егоїстичними. Ці емоційні рани в кінцевому підсумку зумовлюють появу глибокого страху вірити в правду.

Доцільно зазначити: художній образ «таємного» саду у романі Ф.Г. Бернет мав свій реальний прототип. Живучи у Мейтемі Холі, авторка доглядала за садом. Вважається, що саме трояндовий садок англійського маєтку згодом перетворився на місце дії у бернеттівському тексті [16, 16]. Авторка наголошує: садами нехтують так само, як і людьми. Вони часто є віддзеркаленням стану життя особистості. Бо ж сади потребують турботи, зрештою, як і люди. Догляд за садом – непросте завдання, в якому людина відчуває відповідальність, допомагаючи іншій живій істоті, яка, в певному сенсі, підтримує її.

Особливості стилю письменника реалізуються на письмі, тобто в мовленні персонажів, в лексиці та синтаксисі твору. Особливий колорит роману Ф. Г. Бернет проступає у стилістичній конструкції твору. Він сповнений символами, які посідають центральне місце в романі «Таємний сад». Символ, як глибинне завершення образу, за слушним твердженням Л. Газнюк, його сутнісний художньо-естетичний зміст (який не може бути переданий мовою) свідчить про високу художньо-естетичну значимість твору, високий талант або навіть геніальність майстра, що його створив [2, 98].

Відомий російський учений Сергій Аверінцев запропонував таке визначення символу як універсальної категорії естетики: «Символ – це знак, наділений усією органічністю міфу і невичерпною багатозначністю образу» [1, 826]. Отже, будь-який символ є образом. І, навпаки, – будь-який образ є символом, оскільки предметність образу і глибинність його змісту складають у структурі символу нерозривну цілісність. Змістовність символу безпосередньо залежить від його багатозначності, приміром, його співвіднесення зі стрижневими ідеями світової цілісності. Структура ж символу спрямована на те, щоб «занурити кожен частку явища в стихію «першопричин» буття і дати через це явище цілісний образ світу» [1, 826–827]. Натомість Норман Фрідман зазначає: «Символ, стилістична фігура, яка надає слову чи виразу подвійне значення між тим, що написано і між тим, про що насправді йдеться» [18, 1252].

Символізм у літературі є глибинним і прихованим значенням у творі того чи іншого автора; нерідко символи використовуються для представлення речей, моральних або релігійних переконань. Так, ваги символізують правосуддя, голуб символізує мир, лев символізує мужність, хрест – християнство [15, 21]. Символ надає можливість перетворити слова в щось більше, наповнюючи його різними значеннями [17, 1].

Стрижневий образ у романі «Таємний сад» – це сад, який є центральним місцем, в якому розгортаються всі головні події. Він увиразнює життєві перипетії двох персонажів – Мері та Коліна. Ними нехтували протягом десяти років. Мері не отримує належної батьківської опіки, а Колін та родинний сад занедбаний його батьком – Арчібальдом Крейвенном; він занадто обтяжений горем, смертю його дружини, щоб надати сину необхідну допомогу та доглядати за садом.

Відсутність турботи зробила всіх трьох «дикими». Сад божеволіє в природному сенсі: троянди ростуть скрізь, бур'яни захопили увесь простір. Ось ілюстрація з тексту: «...out of it grew clumps of bushes which were surely rosebushes if they were alive. There were numbers of standard roses which had so spread their branches that they were like little trees» [13, 60] / «Довкола буяли троянди – вони так розрослися, що деякі кущі майже сягали дерев. Тільки о цій порі на них не було ані листя, ані квітів...» [11, 76].

Мері перетворюється на інтроверта, вона не бачить нічого гарного в цьому світі, стає жорстокою до всього, що її оточує: «You thought I was a native! You dared! You don't know anything about natives! They are not people – they're servants who must salaam to you. You know nothing about India. You know nothing about anything!» [13, 22] / «То ти думала,

що я індуска! Як ти посміла!? Ти нічого не знаєш про цих туземців! Вони не люди! Це раби, слуги, які мають тобі кланятися! Ти нічого не знаєш про Індію! Ти взагалі нічого не знаєш!» [11, 34].

У свою чергу, Колін дичавіє, піддаючись істеричним випадкам, коли він не отримує того, що вимагає, або коли він думає, що помирає і нікому до цього нема діла: «My mother died when I was born and it makes him wretched to look at me. He thinks I don't know, but I've heard people talking. He almost hates me» [13, 101] / «Бо моя мама померла невдовзі після того, як я народився. Батько увесь час про це згадує, коли дивиться на мене. Він думає, що я не знаю, але я чув, як люди про це говорили. Він майже ненавидить мене» [11, 122].

Обидва персонажа залишилися без матері і обидва були знехтувані тими, хто їх виховував. Ф. Г. Бернет спершу змальовує Мері та Коліна як двох маленьких, егоїстичних і зіпсованих тиранів. Однак, мірою того, як вони починають проводити час на відкритому повітрі в «таємному» саду, діти стають фізично і психологічно здоровішими.

З якою метою Ф. Г. Бернет створила зазначені паралелі між персонажами? Як показав аналіз, Колін постає віддзеркаленням Мері, висвітлюючи її згубну поведінку. Підтримуючи Коліна на шляху подолання власного нещастя, Мері допомагає й собі. До кінця оповіді Мері переростає в «ідеальну жінку». З егоїстичної дитини вона перероджується в більш щедру особистість, яка присвячує свій час і увагу двоюрідному брату. Протягом усього твору Мері та Колін розвивають любов та інтерес до інших, піклуючись про сад, його очищення і відновлення.

Невід'ємним символом роману «Таємний сад» є також образ птаха – малинівки («robin redbreast»). Коли Мері вперше зустрічається з малинівкою, реципієнт одразу зауважує ряд подібностей між ними: як і Мері, вона залишилась сиротою; обидві знаходять притулок в «таємному» саду; починають шукати друзів. Саме пташка допомагає Мері визнати, що вона – самотня. Малинівка є представником мудрого і м'якого характеру; іншими словами, її образ є доказом того, що тварини мають власні почуття й характер. Саме вона перша вказує Мері на ключ до «таємного» саду, а відтак символізує припущення: природа підтримує бажання героїні розкрити його приховані закутки.

Ще один важливий символ роману – троянда. Вона – особистий символ пані Крейвен; про квітку згадується саме тоді, коли мова йде про пані. Дерево, з якого вона впала, до її смерті було вкрите трояндами. Коли Мері знаходить сад, воно як і раніше потопає в трояндових кущах, хоча вони вже давно не цвітуть. Відродження троянд символізує зцілення дітей, чому сприяє дух матері Коліна, яка повернулася в сад, щоб стежити за сином.

Істотну роль у романі відіграє мовлення персонажа. З одного боку, воно виступає засобом розкриття образу героя через самоаналіз дійової особи, мотивацію вчинків тощо, з іншого – віддзеркалює його індивідуальні мовні навички. Це свідчить про рівень його культури, освіти, професії, соціальної приналежності, психіки, характеру. Відтак використання стилістичних засобів у мовленні персонажа зумовлене його статусною поведінкою.

У романі переважає дитяче мовлення. Особистість героїв яскраво відображається на мовному рівні. Аналіз роману дає підстави дійти висновку: дитяче мовлення не копіюється в літературному творі, а своєрідно відтворюється. Примітно, що спостерігаються відмінності в лексичній зв'язності. Важливе місце у дитячому мовленні посідає лексичний повтор, який вживається дітьми з різними цілями: при уточненні, при перепитуванні, для привертання уваги, висловлює емоційний стан, вживається в підтвер-

дження репліки попереднього мовця. Ось приклад: «He can do it! He can do it! He can do it! He can!» she gabbled over to herself under her breath as fast as ever she could» [13, 179] / «Ти зможеш! Можеш! Можеш! Можеш! – знай повторювала вона» [11, 215].

Примітні також відмінності в передачі емоційного стану дітей. Якщо в спонтанному мовленні діти передають свій емоційний стан в основному за допомогою вигуків та завдяки підвищеній емоційності спостерігаються накладки висловлювань різних мовців, то письменниця, крім вище згаданих засобів, використовує й інші образні засоби. Ф. Г. Бернет вдається у романі до порівнянь (мовне зображення особи, предмета, явища чи дії передаються через найхарактерніші ознаки, що є органічно властивими для інших [5, 63]), надаючи твору ще більшої виразності: «... as if you were standing in the heather with the sun shining and *the gorse smelling like honey* – and all full of bees and butterflies» [13, 117] / «... ніби опиняєшся у вересових заростях і відчуваєш, як пригріває сонце, як медвяно пахне дрок, а над ним кружляють метелики і бджоли» [11, 142].

Авторка використала мейози для посилення виразності, щоб підкреслити думку персонажа. Ось приклад: «*The whole world thought I was going to die,*» said Colin shortly» [13, 182] / «Увесь світ думав, що я помираю» [11, 218]. Аналіз твору показав, що в романі також присутнє уособлення. Авторка намагалася наділити природу тими або іншими людськими рисами: «How could you! *The sun has only just got up!*» [13, 126] / «І коли ти встиг? Щойно тільки встало сонце!» [11, 153].

Інтонаційною особливістю розмовного мовлення є розмаїття ритміко-мелодійних варіацій, що відтворює природну безпосередність мовців [4, 62]. Основне його призначення – бути засобом впливу й невимушеного спілкування, жвавого обміну думками, судженнями, оцінками, почуттями, з'ясування виробничих і побутових стосунків [10, 167]. Важливо, що норми розмовного стилю встановлюються не граматики, як у книжних стилях, а звичаєм, національною традицією; їх відчуває і спонтанно обирає кожен мовець. З синтаксичного погляду розмовне мовлення у романі Ф.Г. Бернет характеризується широким використанням неповних речень, наявністю стереотипних конструкцій. Воно здебільшого спонтанне, тобто безпосереднє, непідготовлене. У творі «Таємний сад» містяться здебільшого короткі, неповні, еліптичні речення. Такі речення, властиві для розмовного стилю, часто зустрічаються в діалогах роману: «It's Colin,» she said [13, 140] / «Це Колін, – мовила вона до себе» [11, 168].

На лексично-фразеологічному рівні розмовного мовлення слід зауважити істотну кількість експресивних та емоційно-оцінних слів і зворотів. Використовуються й просторічні елементи – несвідомо (при недостатньому опануванні норм літературної мови) або свідомо (як певний стилістичний засіб) [4, 58].

Авторка часто застосовує у романі вигуки, що мають експресивне значення і є типовими для розмовного стилю: «Oh!» exclaimed Mary, «then I shall see him! I never thought I should see Dickon» [13, 67] / «Ох, то я його побачу?! – вигукнула Мері. – Навіть не сподівалася» [11, 84].

Висновки. Стилiстичні та жанрові особливості відображаються на письмі, тобто в мовленні роману. В романі, як уже зазначалось, спостерігається переплетення різних видів роману – виховання, пригодницького, соціально-психологічного. Все це знаходить своє відображення в лексиці роману. Тут містяться синтаксичні особливості розмовного мовлення, простонародної лексики. Мовлення роману емоційне, що підкреслюється вживанням порівнянь, гіперболи, мейозису та інших стилістичних засобів. Використання символів дає змогу викликати в уяві нові асоціації, образи.

Незважаючи на те, що Ф. Г. Бернет є авторкою, творчість якої залишається мало-вивченою, її стиль та манера письма містить усі передумови для системного осмислення її творчого доробку. Уся образна система прозового твору спрямована на передачу почуттів персонажів, страждання, смутку, а звідси – кохання, зцілення і відродження. Її тексти вирізняються багатством мовних засобів. Письменниця вдало використовує систему минулих часів для форми оповіді про спогади. Образність, яскравість викладу, повчальність, – усе це творить основу художньої спадщини Ф.Г. Бернет.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аверинцев С. Символ / С. Аверинцев // Краткая литературная энциклопедия в 9 т. / [гл. ред. А. Сурков]. – М. : Советская Россия, 1971. – Т. 6. – С. 826–831.
2. Газнюк Л. Естетика : навч. посіб. [для гуманітар. спец] / Л. Газнюк. – К. : ТОВ Кондор, 2011. – 124 с.
3. Гросевич Т. Жанр роману виховання в українській літературі / Т. Гросевич // Сумський державний університет. Серія «Філологічні трактати». – Суми, 2013. – Т. 5. – № 2. – С. 140–144.
4. Дудик П. Стилістика української мови : навч. пос. / П. Дудик. – К. : Видавничий центр «Академія», 2005. – 368 с.
5. Єфімов Л. Стилістика англійської мови і дискурсивний аналіз: учбово-метод. пос. / Л. Єфімов / [ред. О. А. Ясінецька]. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 240 с.
6. Кизилова В. Дитяча література: Стан. Проблеми. Перспективи / В. Кизилова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apsf_lil/2009_20/Kizilova.pdf
7. Ларічкіна О. Лінгвістичні особливості дитячої літератури на матеріалі твору Гектора Мало «Без сім'ї» / О. Ларічкіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://www.essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/25549/1/Larichkina.pdf>
8. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка]. – К. : Академія, 2007. – 752 с.
9. Максимчук О. Мрії про сад / О. Максимчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://litakcent.com/2011/07/05/mriji-pro-sad>
10. Мацько Л. Стилістика української мови : підручник [для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.] / Л. Мацько, О. Сидоренко, О. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
11. Римська Н. «Тасмний сад» / Н. Римська / [гол. ред. Г. Дружбляк]. – Львів : Свічадо, 2010. – 288 с.
12. Чередниченко І. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови / І. Чередниченко. – К. : Радянська школа, 1962. – 495 с.
13. Burnett F. The secret garden / F. Burnett. – London : Heinemann, 1911. – 384 p.
14. Children's literature: A Theoretical Analysis [Electronic resource]. – Access mode : URL : <http://www.arts.uwaterloo.ca/amcmurry/104/documents/Childrens.pdf>
15. Hadjira R. Symbolism in Nathaniel Hawthorne's The Scarlet Letter / R. Hadjira [Electronic resource]. – Access mode : URL : http://bu.univ-ouargla.dz/master/pdf/rahal_hadjira.pdf?idmemoire=280
16. Horne J. Frances Hodgson Burnett's The Secret Garden: A Children's Classic at 100 / J. Horne, J. Sanders. – Lanham : Scarecrow Press, 2011. – 274 p.
17. Shuchat R. The use of symbolism and hidden messages in the Book of Ruth / R. Shuchat [Electronic resource]. – Access mode : URL : http://jbq.jewishbible.org/assets/Uploads/302/302_Ruth2.pdf
18. The new Princeton encyclopedia of poetry and poetics / [ed. A. Preminger, T. Brogan]. – Princeton : Princeton University Press, 1993. – 1383 p.

Статтю подано до редакції 18.06.2014 р.